

Цитування:

Сакорська О. С. Монументальні твори Вільгельма Котарбінського з колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. *Культура і сучасність : альманах*. 2021. № 1. С. 205-209.

Sakorska O. (2021). The Wilhelm Kotarbinski's Monumental Art in the Collection of the Khanenko Museum. *Kultura i suchasnist : almanakh*, 1, 205-209 [in Ukrainian].

Сакорська Олександра Сергіївна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, старший науковий співробітник Національного музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1908-6468>
osakorska@dakkkim.edu.ua

МОНУМЕНТАЛЬНІ ТВОРИ ВІЛЬГЕЛЬМА КОТАРБІНСЬКОГО З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКІВ

Мета роботи полягає у систематизації сучасних знань про монументальні твори Вільгельма Котарбінського з колекції музею Ханенків, мистецтвознавчому аналізі композицій та їх датуванні. Поставлено за мету ввести до наукового обігу чотири фризи та дві композиції для десюдепортів музею Ханенків, композиції описати та виконати їх атрибутивний аналіз. **Методологія** статті полягає у застосуванні загальнонаукових і спеціальних підходів та методів дослідження означеної теми, що дозволяє окреслити часові рамки створення полотен, атрибутувати окремі їх сюжети, знайти композиційні прототипи. Використано аналітичний та комплексний метод при систематизації та узагальненні теоретичного матеріалу. Під час роботи з ілюстративним матеріалом застосовано методи морфологічного, композиційного, художнього, стилістичного та комплексного аналізу. **Наукова новизна** роботи полягає у поглибленому мистецтвознавчому аналізі та датуванні монументальних творів Вільгельма Котарбінського з колекції музею Ханенків творів. Розглядається специфіка художнього методу художника на прикладі його робіт для Червоної вітальні музею Ханенків. Викладені у статті відомості побіжно позначають часові рамки створення усього декоративного оздоблення музею. Монументальний декоративний ансамбль Червоної вітальні є яскравим прикладом інтер'єру «історизм», та в цьому контексті докладно розглянутий не був. Аналіз композицій Котарбінського, їх наукова атрибуція, віднайдені прототипи окремих зображень розкривають метод роботи художника та тенденції епохи в образотворчому та декоративному мистецтві. Проникнення до художнього образу Котарбінського в контексті епохи історизм та мистецького життя міста Києва, привносить в роботу комплексність та глибину. **Висновки:** у статті зібрано, систематизовано та викладено світовий та український науковий досвід вивчення художньої спадщини Вільгельма Котарбінського. На основі формально-стилістичного аналізу до наукового обігу внесені наступні атрибуції: визначено часові рамки створення оригінального декоративного оздоблення Червоної Вітальні музею Ханенків, віднайдені іконографічні прототипи до фризу Вільгельма Котарбінського «Алегорія Давнього Єгипту», «Алегорія країн Сходу». Декоративний ансамбль Червоної Вітальні розглянуто в контексті епохи та специфіки художнього методу Котарбінського.

Ключові слова: історія мистецтв, музей Ханенків, монументальне мистецтво, оздоблення інтер'єру, Вільгельм Котарбінський.

Sakorska Oleksandra, Graduate Student National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Senior Researcher The Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts

The Wilhelm Kotarbinski's Monumental Art in the Collection of the Khanenko Museum

The purpose of the article is to systematize and provide the art analysis of the monumental works by Ukrainian-Polish artist Wilhelm Kotarbinski from the collection of the Khanenko Museum. The main target is to put into scientific circulation four friezes and two compositions for desudeports of the Khanenko Museum, to describe the compositions and to perform their attributive analysis. **The methodology** of the article is to apply general scientific and particular approaches and methods of research of the given theme, that allow to outline the time frame of creation of paintings, attribute individual plots, and find compositional prototypes. Involves the use of complex and analytical methods in systematizing and generalizing theoretical material, as well as methods of morphological, compositional, artistic, stylistic, and complex analysis when working with illustrative material. **The scientific novelty** of the work consists lies in an in-depth art analysis and dating of the monumental works of Wilhelm Kotarbinski from the collection

of the Khanenko Museum. The specifics of the artist's artistic method on the example of his works for the Red antechamber of the Khanenko Museum are considered. The information set out in the article indicates the time frame for the creation of the entire decoration of the museum. The monumental decorative ensemble of the Red Antechamber is a striking example of the interior of "historicism", and in this context has not been considered in detail. The analysis of Kotarbinsky's compositions, their scientific attribution, the found prototypes of separate images reveals a method of work of the artist and tendencies of an epoch in fine and decorative art. Penetration into the artistic image of Kotarbinsky in the context of the era of historicism and the artistic life of the city of Kyiv brings complexity and depth to the work. **Conclusions.** The article summarizes the world and Ukrainian scientific experience of studying the artistic heritage by Wilhelm Kotarbinski. The following attributions have been introduced into scientific circulation: the time frame for creating the original decorative decoration of the Red Antechamber of the Khanenko Museum has been determined, iconographic prototypes for Wilhelm Kotarbinski's frieze "Allegory of Ancient Egypt", "Allegory of the Orient Countries" have been found.

Key words: history, Khanenko Museum, monumental art, decorative art, interior, Wilhelm Kotarbinski.

Актуальність теми дослідження. Творчий спадок митця Вільгельма Котарбінського розпорошено по музеях та приватних зібраннях різних країн — Польщі, України, Білорусі, Італії, Росії, де він мешкав та працював. Комплекс полотен для Червоної вітальні музею Ханенків, де окрім цього, зберігаються також станкові роботи художника, до сьогодні досліджено не було. В той же час, цей комплекс є одним з найбільш показових як для розкриття творчого методу художника, так і яскравим прикладом тенденцій історизму у декоративному оздобленні інтер'єрів на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з окресленої теми дає змогу констатувати, що монументальні твори митця для музею Ханенків не досліджені. В окремих дослідженнях [2, 145; 3, 339] лише побіжно згадуються його декоративні композиції для Червоної вітальні; їх датування та сюжетні першоджерела не визначено, в результаті чого розповсюдилися умовні назви вищеозначених творів, без конкретних дат.

Мета дослідження полягає у систематизації сучасних знань про монументальні твори Вільгельма Котарбінського з колекції музею Ханенків, їх мистецтвознавчому аналізі, визначенні чітких дат створення задля включення даних творів майстра до світової художньої спадщини.

Виклад основного матеріалу. Вільгельма Олександровича Котарбінського (Неборув, 1848 – Київ, 1921) [1, 177], по праву вважають українцем, адже саме в Києві його талант розквіт та здобув міжнародне визнання.

У Києві Вільгельм Котарбінський був помітною фігурою в художніх колах, не тільки створював декоративні панно для багатьох приватних особняків міста, брав участь в оздобленні Володимирського собору, але й знаходив час для станкового живопису,

численних сепій, акварелей та графіки. На запрошення Богдана Ханенка Котарбінський виконав 12 розкішних композицій з грайливими амурами та бутонами квітів на золотому тлі, які вмонтовано у стелю Червоної Вітальні. Центральне панно стелі було придбане власником маєтку Богданом Ханенком у Відні і є роботою знаменитого Ганса Макарта. Бічні композиції — пензля Котарбінського, де митець свідомо відлунює Макарту за стилем та кольором. Різьблені та орнаментовані кесони слугують рамами для полотен стелі — така декоративна стилізація була притаманна інтер'єрам епохи історизму. Ознакою ренесансної стилізації Червоної Вітальні є і смуга фризу, розміщена у верхній частині стін по периметру, а також дві декоративні композиції над дверима (так звані десюдепорти). Цю масштабну роботу і було доручено Вільгельму Котарбінському.

Над північними дверми зали «Червона вітальня» в овалі на тлі темно-синього неба зображено крилату голову з заплющеними очима, підібраним волоссям, прикрашеним зверху обручем із двома червоними квітами маків — це Алегорія Сну. Прототипом композиції є давньогрецький бог сну Гіпнос (голова бога Гіпноса (Рим (?), 1-2 ст н.е., Британський музей, Лондон) [5, 94].

Іл. 1. Голова бога Гіпноса, Рим (?), 1-2 ст н.е., бронза Британський музей, Лондон

*Гл. 2. Вільгельм Котарбінський
Алегорія Сну
Десюдепорт над північними дверима
Червона Вітальня музею Ханенків*

Над південними дверима навпроти, в горизонтальному овалі, на тлі біло-рожево-вохристих хмар зображено в анфас голову Медузи Горгони з широко відкритими очима, коротким рудуватим волоссям, маленькими білими крилами по боках голови та переплетеними зміями під підборіддям — так звану Алегорію Смерті. Прототипом цього персонажу для Котарбінського послугував ще один класичний зразок — «Медуза Ронданіні» (Рим, бл. I ст. н. е., Мюнхен, Гліптотека) [4, 164].

*Гл. 3. Медуза Ронданіні
Рим, бл. I ст. н. е., мармур
Мюнхен, Гліптотека*

*Гл. 4. Вільгельм Котарбінський
Алегорія Смерті
Десюдепорт над північними дверима
Червона Вітальня музею Ханенків*

На фризі розгорнуті алегоричні зображення чотирьох цивілізацій,

хрестоматійних «колисок людства» – Єгипет, Рим, Греція, Країни Сходу.

«Алегорія країн Сходу»: в центрі композиції зображена храмова споруда із трьома порталами, що мають килеподібні арки, центральна містить окремий орнамент. Над порталами — шишкоподібні башти (три над центральним, по одній — над боковими). Центральний портал фланкують зображення трьохголових коричневих слонів із червоними цятками на лобах, обабіч бокових порталів — антропоморфні фігури у темних шатах. Від бокових порталів симетрично тягнуться в боки ясно-червоні «стрічки» (символічне зображення змія Васукі). Їх підтримують руками антропоморфні напівоголені фігури (деви та асури; по сім з кожного боку; крайні мають по десять рук) вохристо-коричневих тонів.

Предметом натхнення у випадку східної естетики для Вільгельма Котарбінського послугував комплекс Ангкор, що у сучасній Камбоджі. Нововідкриті європейцями на початку 60-х років XIX століття, комплекси індуїстських храмів стали дуже популярними об'єктами дослідження, а моделі храмів були показані на європейських виставках.

Завдяки віднайденим історичним матеріалам вдалося сформувати послідовність проникнення до культури часів Котарбінського східних мотивів. Французький дослідник Луї Делапорт, відвідавши як член експедиції 1886 року Камбоджу, зробив багато акварельних замальовок, в тому числі і з храмового комплексу Ангкор. Згодом Делапорт опублікував книгу з усіма акварелями [6, 206].

Саме ці рисунки були використані для спорудження гіпсової моделі комплексу, що вперше була представлена європейському загалу на виставці, присвяченій французьким східним колоніями у паризькому музеї Трокадеро у 1878 році [7, 1]. У моделі поєднано елементи двох споруд кхмерської архітектури комплексу Ангкор — храм Ангкор Ват та огорожа храму Пре Кхан у вигляді істот, що тримають на руках змія. Пізніше французький митець Еміль Сольді повторив гіпсовий зліпок храму у гравюрі [8, 288], популяризуючи таким чином кхмерське мистецтво. Очевидно, що Вільгельм Котарбінський користувався як прототипом для композиції фризу «Алегорії країн Сходу» або гравюрою із видання Сольді, або фотографією гіпсової моделі з каталогу виставки в Парижі. «Алегорія Давнього

Єгипту»: фриз складається з трьох окремих полотен.

У центрі композиції правої частини фризу — оплічне силуетне зображення фараона із символами влади: жезлом-ціпком «нехех» та жезлом-крюком «хека», у головному уборі, що нагадує плат-немес із символами богині-кобри Уаджит «урей» та богині-стерв'ятника Нехбет.

Права частина фризу: горизонтальна майже симетрична композиція. У центрі у світлому колі — силуетне опліччя фараона із символами влади. Ліворуч та праворуч від силуета — по три блакитні квітки лотоса у трикутних вазах. Нижче — зображення ладді (барки), краї якої завершуються зображеннями поліхромних квіток лотоса (з правого боку перед квіткою діагонально поставлене весло); трьома ж синьо-білими квітками лотоса прикрашений борт човна. В барці — саркофаг зі скарабеєм на боці. Обабіч нього — колоноподібні виступи, перед якими вертикально поставлені опахала з наверхами у формі квіток лотоса, поряд на постаментах — блакитні квіти лотоса у трикутних вазах. Центральна частина фризу «Алегорія Давнього Єгипту»: багатофігурна сцена в інтер'єрі колонного залу. У центрі на червоному п'єдесталі зображені у фас фараон на троні та двоє сфінксів обабіч нього. Фараон вбраний у темно-червоні шати, на його плечах світла накидка із застібною на грудях, на голові — плат-немес, за головою на стіні — зображення жовтого сонячного диска з розкинутими стилізованими крилами. Сфінкси, з тілами сіруватого кольору, — у платах-немесах, з невеличкими борідками, із широкими золотавими прикрасами на шиях. Ліворуч та праворуч, на тлі рядів колон із папірусоподібними капітелями, — симетричні групи (по 9 з кожного боку) жінок з арфами, зображених у профіль, у світлих платах та темних спідницях із червоними «фартухами».

У цій композиції художника надихнув храм бога Гора в Едфу, Єгипет. Там Гора зображували у вигляді крилатого диска та сокола [9, 183]. Ці елементи ми бачимо і на фризі Котарбінського. У процесійній залі храму Гора, яку зобразив художник у центрі композиції, всі 12 колон мають характерні рельєфні орнаментальні трикутники на підніжжі. Прообразом човна, зображеного Котарбінським у лівій частині фризу, є так званий сонячний човен (символ бога Гора та його подорожей по Нілу), що знаходиться у алтарній кімнаті того самого храму.

Стилістика мистецтва модерну, сповідувана Вільгельмом Котарбінським, тяжіла до лаконічного за кольором та чіткого за формою єгипетського мистецтва. Єгипетські мотиви стали особливо популярними після розшифрування давніх письмен та інших досягнень єгиптології кінця XIX ст. Художники епохи модерну черпали натхнення у щойно відкритих настінних розписах і артефактах, які надходили до музеїв Німеччини, Франції, Італії та Росії. Чи не найвідданішим прихильником нового тренду став Вільгельм Котарбінський.

Котарбінський рідко позначав датами власні твори. В архівах музею Ханенків немає конкретної вказівки на час створення декору інтер'єру «Червоної вітальні». Для того, щоб окреслити дати створення полотен, ми спиралися на дослідження польського знавця творчості Котарбінського Марчіна Гоха [2, 142]. Завдяки цим матеріалам вдалося конкретизувати рамки декорування «Червоної вітальні» періодом, коли у митця після оселення в Києві з'являються приватні замовлення — це 1890-і роки.

Існує світлина [10] із частиною живописного фризу Котарбінського, яка, судячи з карбування та печатки на звороті, зроблена відомим винахідником першої фотокамери трьохколірної зйомки Едуардом Козловським. За цю світлину автор у 1891 році отримав медаль на Міжнародній фотографічній виставці у Парижі. А вже у виданні 1894 року [11] ми зустрічаємо репродуковані три фризи Вільгельма Котарбінського з «Червоної Вітальні». Спираючись на знайдені артефакти можемо датувати композиції Котарбінського для Червоної вітальні Ханенків періодом 1891–94 рр.

Наукова новизна роботи полягає у поглибленому мистецтвознавчому аналізі та датуванні монументальних творів Вільгельма Котарбінського з колекції музею Ханенків. Розглядається специфіка художнього методу живописця на прикладі його робіт для Червоної вітальні музею Ханенків. Викладені у статті відомості побіжно позначають часові рамки створення усього декоративного оздоблення музею.

Висновки: у статті зібрано, систематизовано та викладено світовий та український науковий досвід вивчення художньої спадщини Вільгельма Котарбінського. До наукового обігу внесені наступні атрибуції: визначено часові рамки

створення оригінального декоративного оздоблення Червоної Вітальні музею Ханенків, віднайдено іконографічні прототипи до фризів «Алегорія Давнього Єгипту» та «Алегорія країн Сходу».

Література

1. Wiercińska J., Melbechowska-Luty A., Wilhelm Kotarbiński, [w:] Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających; malarze, rzeźbiarze, graficy, red. J. Maurin-Białostocka I J. Derwojed, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986. 469 p.
2. Goch M. Spuścizna artystyczna Wilhelma Kotarbińskiego w zbiorach muzeów Kijowa. W: W. Walczak, K. Łopatecki (red.): Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej. Białystok, 2010. 11 p.
3. Дроботюк М. Вільгельм Олександрович Котарбінський (1849–1921). «Художня культура. Актуальні проблеми: Науковий вісник». К.: Хімджест, 2010 (7). 13 с.
4. Brunn H. Beschreibung der Glyptothek König Ludwig's I. zu München. München, 1887. 68 p.
5. Walters, H. Select Bronzes, Greek, Roman, And Etruscan, in the Departments of Antiquities London: 1915. 73 plates.
6. Delaporte L. Voyage au Cambodge. L'architecture Khmer. – Paris: Delagrave, 1880. 462 p.
7. Musée Guimet (Paris, France): Exposition temporaire au Musée Guimet. 27 mai-31 juillet 1908. Catalogue. – Paris: E. Leroux, 1908. 130 p.
8. Soldi E. Les arts méconnus. Les nouveaux musées du Trocadéro. – Paris: Ernest Leroux, 1881. 531 p.
9. Энциклопедический словарь. Т. LX: Шуйское – Электровозбудимость / Издатели: Брокгауз Ф., Ефрон И.; Под ред. К. К. Арсеньева, Ф. Ф. Петрушевского. СПб.: Типография Акц. Общ. Брокгауз–Ефрон, 1904. 487 с.
10. Київська приватна колекція. Фото люб'язно надано Дарією Добрян
11. Tygodnik Ilustrowany. Freski Wilhelma Kotarbińskiego. Muzeum Narodowe w Krakowie. 1894 (1).

References

1. Wiercińska J. (1986). Dictionary of Polish and foreign artists active in Poland; painters, sculptors, graphic designers. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź [in Polish].
2. Goch M. (2010). The artistic legacy of Wilhelm Kotarbiński in the collections of museums in Kiev. Białystok [in Polish].
3. Drobotyuk M. (2010). Wilhelm Alexandrovich Kotarbinski. Kyiv: Himgzhest [in Ukrainian].
4. Brunn H. (1887). Description of King Ludwig I's Glyptothek in Munich. Munich [in English].
5. Walters, H. (1915). Select Bronzes, Greek, Roman, And Etruscan, in the Departments of Antiquities. London [in English].
6. Delaporte L. (1880). Travel to Cambodia. Khmer architecture. Paris [in French].
7. Catalog Guimet Museum (Paris, France) (1908). Temporary exhibition at the Guimet Museum. Paris: E. Leroux [in French].
8. Soldi E. (1881). The little-known arts - the new museums of the Trocadéro. Paris [in French].
9. Encyclopedic Dictionary (1904). Publishers: Brockhaus F., Efron I. Saint Petersburg: Brockhaus-Efron Printing House [in Russian].
10. Kyiv private collection. Photo courtesy by Daria Dobrian.
11. Illustrated Weekly (1894). Frescoes by Wilhelm Kotarbiński. National Museum in Krakow [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 15.03.2021
Отримано після доопрацювання 12.04.2021
Прийнято до друку 16.04.2021*